

Hrvoje Čapo, prir., *Hrvatska u diplomatskim izvješćima Sjedinjenih Američkih Država 1918. – 1929.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018), 462 str.

Knjiga *Hrvatska u diplomatskim izvješćima Sjedinjenih Američkih Država 1918. – 1929.* dobrodošao je i potreban prilog za proučavanje stanja u hrvatskim zemljama tijekom dvadesetih godina prošloga stoljeća, ali i poznavanje hrvatsko-američkih odnosa od završetka Prvoga svjetskog rata pa do Šestosiječanske diktature. U knjizi je prikazan i mali segment američke vanjske politike. U njoj priređivač Čapo donosi prijepise 116 dokumenata kojima se ocrtava prikaz Hrvatske u američkim izvješćima krajem drugoga i tijekom trećega desetljeća XX. stoljeća.

Prijepisima samih spisa prethodi uvodna rasprava naslova „Američka diplomacija i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (1918. – 1929.): kontekst stvaranja i čitanja dokumenata” (str. 21–55). U prvom dijelu uvoda, „Spremišta i okviri”, pisac opisuje povijest fonda (Record Group) br. 59, General Records of the Department State, ali ukratko i povijest institucije Državne uprave za archive i evidenciju (National Archives and Records Administration) u Washingtonu, kojoj je predsjednik Harry S. Truman ovlasti nekadašnjega Državnog arhiva 1947. proširio na razinu vođenja cjelokupnoga procesa spisovodstva ministarstava i saveznih agencija. Autor nam približava i oznake fonda u vrijeme nastanka gradiva, kada je u upotrebi bio decimalni klasifikacijski sustav, koji je sve gradivo pristiglo u pismohranu klasificirao u devet kategorija/cjelina. Knjiga obrađuje gradivo iz cjeline/kategorije 8 (Internal Affairs of States), koja je u fondu podijeljena na deset tema ili ciljeva, a knjiga obrađuje one s oznakom 00 (Yugoslav Political Affairs). Broj dodijeljen Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) / Jugoslaviji bio je 60h. Tako su dokumenti objavljeni u knjizi označeni oznakom 860.00 (8 = Internal Affairs of States, 60h = Yugoslavia i 00 = Political Affairs).

Sljedeći odjeljak uvodne rasprave, „Podjele i napori”, uz kratak povijesni pregled atentata u Narodnoj skupštini, stavlja naglasak na 6. siječnja, tj. uvođenje kraljeve diktature kao prijelomni trenutak u političkoj povijesti Kraljevine SHS/Jugoslavije, koji povijest Kraljevine dijeli na vrijeme prije i nakon diktature. Opisuje se i odjek uvođenja diktature u stranim, posebice savezničkim diplomacijama. Time je objašnjena periodizacija knjige, koja počinje dokumentom datiranim 18. studenog 1918., a završava dokumentom od 3. siječnja 1929. godine. U ovome dijelu objašnjen je i anakronizam „Hrvatska” u naslovu djela, koji se odnosi na hrvatske zemlje u monarhističkoj Jugoslaviji. Ovdje su nabrojani neki pojedinci i stručne publikacije koje su se koristile te dokumenti iz spomenutoga razdoblja.

Poglavlje „Dodiri i utjecaji” donosi osvrt na američkoga predsjednika Woodrowa Wilsona, odnosno na odraz i značenje njegove politike među Hrvatima, poglavito hrvatska nadanja na samom kraju svjetskoga rata (Prvog), kada su hrvatske političke snage u njemu i Amerikancima vidjele jedinoga saveznika ili čak zaštitnika (makar je to ostalo samo na Wilsonovoj dobroj volji, bez političkoga djelovanja).

Pod naslovom „Diplomati” autor donosi tekst koji daje uvid u američku diplomatsku djelatnost i njezinu dotad neviđenu ekspanziju za Wilsonove vladavine, naravno s naglaskom na američku diplomaciju na prostorima i u državama u sklopu kojih se tada nalazio hrvatski prostor. Opisan je i diplomatski put Henryja Percivala Dodgea, prvoga izvanrednog poslanika i opunomoćenoga ministra, kao i razvoj američke diplomacije u novonastaloj državi, njezin zadatak, važnost i ustroj, a objašnjena je i ekonomska slika u vidu srbijanskoga ratnog duga Sjedinjenim Američkim Državama. Autor se ovdje dotaknuo i pitanja građanskih i vjerskih sloboda o kojima se licitiralo u pregovorima vezanim za ratni dug. Uz neuspjele pokušaje podizanja američkih kredita spomenuta je i američka humanitarna pomoć, a i niz američkih tvrtki koje su pokušavale razviti poslovanje na području novonastale države. Međutim, zadržati se uspio *Standard Oil*. Uglavnom, zaključak je da su nepremostive psihološke i kulturne razlike rezultirale gotovo nikakvom gospodarskom suradnjom. Za intelektualno-kulturne veze piše da su bile nešto bolje te da je neizmjeran utjecaj imala američka krstarica *Utah*, koja je od 1919. do 1921. bila usidrena u Splitu. Zanimljiv je i podatak da je kralj Aleksandar u jednom odgovoru poslaniku Johnu Dyneleyu Princeu o gospodarskim pitanjima najavio svoju diktaturu, čime poglavlje i završava.

Poglavlje „Dojmovi” daje uvid u različite perspektive pojedinih autora, izvješća o viđenju situacije na terenu te zacrtane politike Pravne službe State Departmenta, koja se na njih malo osvrkala, a viđenja predstavnika Sjedinjenih Američkih Država u Kraljevini bila su u razilaženju s viđenjem predsjednika Wilsona. Naime, dok je Wilson davao mogućnost nastajanja dviju-tri država na južnoslavenskom području, Pravna služba State Departmenta smatrala je „da je Srbija apsorbirala prostore koji su joj došli kao rezultat rata” te da su pokriveni ugovorima sa Srbijom. U tekstu su razrađeni i različiti dojmovi i izvješća promatrača s terena, onih u američkoj diplomatskoj službi i onih koji su za njihove potrebe samo dostavljali izvješća (Le Roy King, James Taylor DuBois). Dalje se daje i osvrt na podatke preuzete iz tadašnjih novina (u ono vrijeme gotovo jedinoga medija).

Istaknuta je „epohalna” promjena u izvješćima dolaskom J. D. Princea na mjesto američkoga poslanika u Beogradu 1926. godine. Uz sažet životni i diplomatski put toga vrsnog lingvистa u američkoj diplomaciji, opisano je i

veliko zanimanje i promjena gledišta prema tzv. hrvatskom pitanju te Stjepanu Radiću i Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci kao oporbi ili takozvanoj drugoj strani. Opisano je i Princeovo neslaganje s viđenjem i načinom rada dotadašnjega konzula u Zagrebu Leslieja Davisa i djelovanjem Alfreda Thomsona, kojima je zamjerao „oslonjenost na vladine kanale”, tj. samo jednu stranu priče, što se posebno odnosilo na prilike u Hrvatskoj, a vidjelo se i na primjeru izvještavanja o Radiću.

Na kraju uvodnoga teksta, uz zahvale suradnicima, nalaze se kratke upute i objašnjenja vezana za čitanje tekstova izvješća, a prije samih izvješća i popis kratica.

Nezaobilazno djelo za istraživanje i shvaćanje hrvatske povijesti za vrijeme koje opisuje donosi u cjelini „Dokumenti” (str. 57–431) 116 prijepisa izvornih dokumenata (uglavnom izvješća) na engleskom jeziku sa sažetcima na hrvatskom jeziku. Ti kratki sažetci na hrvatskom ujedno su i naslovi dokumenata koji su kao takvi iskorišteni u izradi sadržaja knjige.

Prvi dokumenti bave se pitanjem zauzimanja hrvatske obale od američkih snaga na molbu Narodnoga vijeća u Zagrebu radi zaustavljanja napredovanja talijanske vojske. To su većinom izvješća i brzojavi savjetnika predsjednika Sjedinjenih Američkih Država Edwarda Housea State Departmentu. Iduća izvješća i brzojavi bave se uglavnom stanjem u Hrvatskoj i reakcijama hrvatske javnosti na ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom te njihovim „grubim metodama vladanja”. Mnoštvo dokumenata bavi se „Radićevom strankom” i fenomenom Radića, njegovim stavovima i djelovanju unutar države, ali i u inozemstvu. Uglavnom se radi o izvješćima poslanika H. P. Dodgea te konzula u Zagrebu L. A. Davisa. Bilo je tu riječi i o organizaciji obljetnice „tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva” i kraljeva dolaska u Zagreb, Radićevu govoru protiv papinskoga nuncija, pojavi frakcija unutar Hrvatske seljačke stranke zbog „Radićeva autoritarnoga vođenja stranačke politike”, utjecaju organizacije *Bijela ruka*, o pravoslavizaciji i centralizaciji društva. Od svibnja 1926. počinju izvješća novoga američkog poslanika J. D. Princea, koji donosi podrobna izvješća o Radićevim namjerama te ocjenu njegova karaktera i kritiku, odnosno mišljenje da je on „najveći krivac za neslaganje Hrvata i Srba”. Veliki je broj izvješća o atentatu na hrvatske zastupnike u Narodnoj skupštini te stanju u Hrvatskoj nakon tih događaja. Posljednji dokument koji nalazimo u knjizi brzojav je od 3. siječnja 1929. što ga je uputio privremeni otpravnik poslova Carl A. Fisher State Departmentu o padu vlade „zbog različite politike prema Hrvatskoj”.

Na kraju knjige su slikovni prilozi (str. 433–440), sažetak na engleskom jeziku (str. 441–447), popis izvora i literature (str. 449–455) te imensko kazalo (str. 457–462).

Objavljeni tekst obiluje korisnim fusnotama i objašnjenjima koja uvelike obogaćuju i olakšavaju snalaženje u tekstu, za koji vjerujem da će biti nezaobilazan izvor povjesničarima za istraživanje toga razdoblja.

Goran Kanižaj

Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić – posljednji zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine* (Zagreb: AGM, 2019), 492 str.

U Zagrebu je u studenome 2019. u izdanju izdavačke kuće AGM objavljena knjiga *Stjepan Sarkotić – posljednji zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine* autora dr. sc. Dinka Čuture. Riječ je o tekstu autorove obranjene doktorske disertacije, donekle izmijenjene i priređene za knjigu.

Knjiga govori o čovjeku ubrojenu među najviše austrougarske časnike Prvoga svjetskog rata, o ratnom zemaljskom poglavaru Bosne i Hercegovine i zapovjednom generalu, ne samo u toj zemlji nego i u Dalmaciji, o vrhunskom austrougarskom vojnom zapovjedniku u ratnim operacijama protiv Srbije i Crne Gore (1914. – 1918.).

Životni put generala Stjepana baruna Sarkotića od Lovćena (1858. – 1939.) autor je prikazao u deset poglavlja: „Kratka biografija Stjepana Sarkotića” (str. 36–46); „Sarkotićeve studije” (str. 46–85); „Sarkotićevo sudjelovanje u ratu i njegove zasluge” (str. 85–104); „Guverner u Srbiji” (str. 104–111); „Zemaljski poglavar u BiH i zapovjedni general u Bosni i Hercegovini i Dalmaciji” (str. 111–173); „Promjene u 1916. i 1917. godini” (str. 173–217); „Završna ratna godina” (str. 217–257); „Posljednji dani Monarhije” (str. 257–275); „Sarkotićeva ratna korespondencija” (str. 275–314) i „Sarkotićeva djelatnost u emigraciji” (str. 314–387). Pored „Uvoda” (*Metode istraživanja, izvori i literatura; Literatura jugoslavenskih i hrvatskih povjesničara i Arhivsko gradivo*) knjigu sadržajno čine „Popis pokrata”, „Izvori i literatura”, „Dodatci”, „Fotografije”, „Karte”, „Kazalo imena” i „Životopis autora”.

Knjiga je rezultat istraživanja i proučavanja objavljene i neobjavljene izvorne građe, koja se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, Ratnom i Austrijskom državnom arhivu u Beču i Arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu, te domaće i inozemne znanstvene literature. Tim je izvorima autor nastojao osvijetliti povijesnu ulogu i djelo generala Sarkotića.